

12. Левандовський А. Франкська імперія Карла Великого. Євросоюз Середньовіччя. – М.: Алгоритм, 2013. – 292 с.
13. Лиутпранд Кремонський. Антаподосіс; Книга про Оттона; Звіт про посольство в Константинополь. – Пер. з лат. і комент. І. В. Дьяконова. – М.: SPSL–Руська панорама, 2006. – 192 с.
14. Макарова Т. І. Перегородчасті емалі Стародавньої Русі. – М.: «Наука», 1975. – 133 с.
15. Макарова Т. І. Чернева справа Стародавньої Русі. – М.: «Наука», 1986. – 155 с.
16. Мусін А. Е. Milites Christi Стародавньої Русі. Воїнська культура руського Середньовіччя в контексті релігійного менталітету. – СПб.: Петербургське Сходознавство, 2005. – 368 с.
17. Перо Тафур. Мандри. – М.: Індрик, 2006. – 296 с.
18. Петерсен Я. Норвезькі мечі епохи вікінгів: топохронологічне вивчення зброї епохи вікінгів / Ян Петерсен: [пер. з норвезьк.: Вешнякова]. – Санкт–Петербург: Альфарет, 2005. – 237 с.
19. Радзівіловський літопис, л.8 об., л.12 і сл.
20. Святий Ечміадзін. Фотоальбом. – Єреван: Еребуні, 1981. – 100 с.
21. Томан Рольф (ред.). Романське мистецтво. Архітектура. Скульптура. Живопис. – KONEMANN, 2001. – 481 с.
22. Тощая І. (упоряд.) Мозаїки і фрески Софії Київської. Фотоальбом. – Київ: Мистецтво, 1975. – 75 с.: іл.
23. Magi–Lougas M. On there lations between the countries around the Baltica syndicated by the background of Viking Age spearhead ornament. Fornvannen (Journal of Swedish Antiquarian Research), 1993, 88: 211–221.
24. Martens, I. Indigenous and imported Viking Age weapons in Norway – a problem with European implications. Journal of Nordic Archaeological Science, 2004, No14, P.125–137.
25. Mechthild Schulze–Dorflamm. Dieheiligelanzlein Wien // Jahrbuchdes Romisch–Germanischen zentralmuseums. – 2001. – №58. – С.707–742.

References

1. Bondarjev I. «Rogatyna XII stolittja z sribnym dekorom v teratologichnomu styli» // Klio. – 2015. – №4. – S.214–226.
2. Verman K. Istorija mystectva vsih chasiv i narodiv. T.2. Jevropejs'ke mystectvo serednih stolit'. – М.: AST; SPb.: Poligon, 2000. – 944 s.
3. Vlasenko A. Pro znahidku novoi' pechatky arhai'chnoi' tradycii' na Chernigivshhyni. Do pytannja atrybucii' // Domogol. – 2010. – №1. – S.170–177.
4. Garro A. Ljudovik Svjatij ta jogo korolivstvo. – SPb.: Jevrazija, 2002. – 255 s.
5. Ejdel' E. Arhai'chni bully Jaropolka Izjaslavycha i Volodymyra Monomaha // Mizhnarodna numizmatychna konferencija «Epoха vikingiv u Shidnij Jevropi v pam'jatnykah numizmatyky VIII–XI st.». – SPb., 2014. – S.65–83.
6. Ejdel' E. Bully knjaziv Jaropolka–Petra i Volodymyra–Vasylja: atrybucija i datuvannja // Sfragistichnij shhorichnyk. – K., 2012. – Vyp. III. – S.53–68.
7. Kirpichnikov A. N. Davn'orus'ka zbroja. – T.2. Spysy, sulyci, bojovi sokry, bulavy, kistenі IX–XIII st. – М.–L.: Nauka, 1966. – 408 s.
8. Klavyho Rui' Gonsales de. Shhodennyk podorozhi v Samarkand do dvoru Timura. – М.: Nauka, 1990. – 217 s.
9. Kovalevs'ka S. Liturgijnyj suvij z Bari. Grec'ke i latyns'ke v Pivdennij Italii' XI stolittja // Mystectvoznannja. – 2016. – №1–2. – S.244–265.
10. Kolesnyk'kyj N. F. Svjashhenna Ryms'ka imperija: pragnennja i dijsnist'. – М.: «Наука», 1977. – 212 s.
11. Kulakov V. I. ta in. 2013. Analiz archeologichnyh, istorychnyh, etnografichnyh dzherel dlja revitalizacii' kul'tury vikingiv, prusiv i kurshiv. Vyznachennja vplyvu tradycij vikingiv na kul'turu prusiv–sembiv i kurshiv // http://www.kantiana.ru/crossroads2/documents/Report%20on%20activity%203.1_complete_rus.pdf
12. Levandovs'kyj A. Franks'ka imperija Karla Velykogo. Jevrosjuz Seredn'ovichchja. – М.: Algoritm, 2013. – 292 s.
13. Liutprand Kremons'kyj. Antapodosis; Knyga pro Ottona; Zvit pro posol'stvo v Konstantynopol'. – Per. z lat. i koment. I. V. D'jakonova. – М.: SPSL–Rus'ka panorama, 2006. – 192 s.
14. Makarova T. I. Peregorodchasti emali Starodavn'oi' Rusi. – М.: «Наука», 1975. – 133 s.

15. Makarova T. I. Cherneva sprava Starodavn'oi' Rusi. – М.: «Наука», 1986. – 155 s.
16. Musin A. Je. Milites Christi Starodavn'oi' Rusi. Voi'ns'ka kul'tura rus'kogo Seredn'ovichchja v konteksti religijnogo mentalitetu. – SPb.: Peterburgs'ke Shodoznavstvo, 2005. – 368 s.
17. Pero Tafur. Mandry. – М.: Індрик, 2006. – 296 s.
18. Petersen Ja. Norvez'ki mechi epohy vikingiv: topohronologichne vyvchennja zbroi' epohy vikingiv / Jan Petersen: [per. z norvezh.: Veshnjakova]. – Sankt–Peterburg: Al'faret, 2005. – 237 s.
19. Radzyvilovs'kyj litopys, l.8 ob., l.12 i sl.
20. Svjatij Echmiadzin. Fotoal'bom. – Jerevan: Erebuni, 1981. – 100 s.
21. Toman Rol'f (red.). Romans'ke mystectvo. Arhitektura. Skul'ptura. Zhyvopys. – KONEMANN, 2001. – 481 s.
22. Tockaja I. (uporjad.) Mozai'ky i fresky Sofii' Kyi'vs'koi'. Fotoal'bom. – Kyi'v: Mystectvo, 1975. – 75 s.: il.
23. Magi–Lougas M. On there lations between the countries around the Baltica syndicated by the background of Viking Age spearhead ornament. Fornvannen (Journal of Swedish Antiquarian Research), 1993, 88: 211–221.
24. Martens, I. Indigenous and imported Viking Age weapons in Norway – a problem with European implications. Journal of Nordic Archaeological Science, 2004, No14, P.125–137.
25. Mechthild Schulze–Dorflamm. Dieheiligelanzlein Wien // Jahrbuchdes Romisch–Germanischen zentralmuseums. – 2001. – №58. – S.707–742.

Eidel E. M., researcher The Feldman family museum (Ukraine, Kyiv), yarpolok@gmail.com

«A Piece of Christ's Passions» (Script Longin) from The Feldman family museum collection

The attribution and interpretation of the unique medieval, decorated with gold and silver spear from the collection «The Feldman family museum», found in 2017 in the Kyiv region, was explored. The description of the artifact is given and its comparison with well-known historical science with its European and Ukrainian counterparts is made. One of the probable attribution attributes for the spear belonging to the so-called «Longin Holy Scriptures», which in a certain number were known in the Middle Ages and related to the cult of the relics of Christ's passions (passio autem Christi), was presented and argued.

Keywords: flint weapon, decorated spear, spagon longin, sacred spear, attribution, dating, «The Feldman family museum».

* * *

УДК 027.021(477–25)НБУВ:090.1:2–523.6

Заєць О. В.,

кандидат історичних наук, науковий співробітник,
Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського
(Україна, Київ), lena_zaits@ipnet.ua

**БІБЛІОТЕКА КИЄВО–СОФІЙСЬКОГО
КАФЕДРАЛЬНОГО СОБОРУ:
ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН**

Досліджується історія формування бібліотеки Києво–Софійського кафедрального собору від заснування монастиря за Петра Могили, перетворення її у кафедральну бібліотеку до закриття і передачі Всенародній бібліотеці України. Звертається увага на шляхи її наповнення, особливості матеріальної відповідальності з метою кращого збереження, запровадження правил користування та спроби систематизації. Розглядаються також умови за яких книжне зібрання було передано Всенародній бібліотеці України. Розкривається склад бібліотеки: найдавніша частина та, що успадкована від монастиря у 1786 р. становить переважно книги отців церкви латинною. Найбільші особові бібліотеки у її складі Тимофея (Щербацького), Варлаама (Ясинського), Іоасафа (Кроковського), Свенія (Болховітінова). Комплекти релігійних періодичних видань представлені переважно місцевими газетами та академічними журналами. Велика колекція конфіскованих богослужбових книг, зібрана впродовж ХІХ – початку ХХ ст. по всій спарції.

Ключові слова: бібліотека Софійського собору, бібліотека Межигірського монастиря, книги з Києво–Софійського духовного училища, ключар собору.

Києво–Софійський собор недаремно внесено до об'єктів культурної спадщини в Україні як пам'ятка історико–культурного значення. За будівлями, що входять до складу Державного архітектурно–історичного заповідника можна читати історію вітчизняної архітектури й монументального живопису XI–XIX ст. Тут проходили урочисті церемонії «посадження» князя на київський стіл, зустрічі іноземних послів, укладання угод між князями. Тут містилася перша в Русі бібліотека, зібрана Ярославом Мудрим, існувала майстерня художників–мініатюристів і переписувачів книг. Біля стін собору збиралися київські віча. Значення громадського центру зберегла Софія і в наступні століття, пережила навали орд степовиків, руйнування у XVI ст., недовгий час собором володіли уніати. В 30–40–х роках XVII ст. київський митрополит Петро Могила заснував тут монастир. Бачила Софія національно–визвольну війну під проводом Богдана Хмельницького, набула нових рис у XVIII ст. Після скасування монастиря у 1786 р. Софія стала кафедральним собором київської єпархії. Однак у Софійському соборі не тільки архітектура і пам'ятки прикладного мистецтва є репрезентативним для історії української культури, але і кафедральна бібліотека.

Бібліотека Києво–Софійська, за словами протоієрея Петра Орловського на початку XX ст., не мала вже жодної з тих книг, за якими вчилися і читали люди за Ярослава Мудрого і які покладені були в Святій Софії, як писав преподобний Нестор Літописець року 1037 [1, с. 42]. Та, що існувала в кінці XIX ст. заведена на початку XVII ст. З слов'янських книг найдавніші: Біблія острозького видання 1581 р., Апостол львівського видання 1574 р., Службник стрягинського видання 1604 р. та ін. Бібліотека рукописів зобов'язана більше всього митрополиту Євгенію, який заповів собору 510 одиниць своїх рукописів. Це не автентичні стародавні рукописи, а списки з оригінальних, чи виписки з них. Крім книг історичних, багато зошитів з лекціями академічними, писані студентами Київської академії, а також книг богослужбових, які забиралися в монастирях і церквах київської єпархії. До ста рукописів (70 одиниць) надійшло в Софійську бібліотеку після смерті Іринія Фальковського. До Києво–Софійського собору передали бібліотеку закритого в 1786 р. Межигірського монастиря. Всіх рукописів у Софії близько 734 одиниці і вони не старіше 16 століття [2, с. 67–69].

З Євангелій особливо унікальні: 1) Євангеліє бувшого Межигірського монастиря з написом 1500 р. вкладника князя Слуцького Юрія; 2) Євангеліє разом з Апостолом, розписане за тижнями та днями церковного року з написом про те, що це була власність митрополита Іоасафа Кроковського. А на першому аркуші рукопису богослов'я Іоана Дамаскіна можна прочитати власноручний напис митрополита Петра Могили 1639 р. У соборній бібліотеці зберігаються крім книг, грамоти царів, патріархів та укази Святійшого Синоду на ім'я митрополитів київських. Найстаріші з таких грамот – дві митрополиту Гедеону Святополк–Четвертинському, одна від царів Іоанна і Петра Олексієвичів, а друга від патріарха Іоакима 1686 р. Є серед них митрополіча окружна грамота Іова Борецького 1629 р., гетьмана Богдана Хмельницького до патріарха Никона про митрополита Київського Сильвестра Косова 1657 р., від імператорів Єлизавети Петрівни, Катерини II, Павла I. [3, с. 67–69].

В одній грамоті 19 лютого 1657 р., наданій чиновнику митрополічного дому Михайлу Шерхавському на володіння Києво–Софійським фільварком Лазаровщина до кінця життя, митрополит Сильвестр Косов пише: «Sylvester Kosow z łaski Bozey Archiepiscop Metropolit Kiowski, Halicki y wszystkiew Rusi, Exarcha Constantinopolski, oznaymuemy tym naszym listem spolnie z Wielebna kapitula Swieto–Sophiska uczynionym et cet». А наприкінці: «dalismo ten nasz list z pieczeciami y z podpisami rak, tak nas samych, jako y Wielebney kapitulu Swieto–Sophiskiew. Dzialo sie w Monastyrze Swetey Sophiew Cerkwie Kathedralney, dnia dziewetnastego February an. 1657». Потім йдуть власноручні написи: «Sylvester Kosow, metropolit Kiowski, Halicki y wszystkiew Ruusi, Exarcha Constantinopolski, m. Pr.; Lazar Baranowicz episkop Czernihowski, rector kiowski; Алексей Тур игумен Никольский; Klement Staruszycz ihumen Wydubicki m. Pr.; Theodosius Sophonowicz Monastyra S. Michala Zlotowierzchego m. pr.; Іер. Феофан Креховецкий, наместник Софійский» [3, с. 251].

Поворотним моментом в історії Софії і зокрема бібліотеки був 1786 р., коли в імперії проводилася секуляризаційна реформа. Багато монастирів тоді закрили і перетворили на парафіяльні церкви, деякі залишили, але позбавили земельної власності, призначивши грошове утримання згідно визначеного штату. Третій пункт цього царського указу Синоду стосувався Софії. В ньому говорилося: «Катедральний Києво–Софійський монастир перейменувати Києво–Софійським собором, призначити до нього протоієрея і інших священників з платнею нарівні з Московським Архангельським собором. Крім того, в цьому монастирі треба розмістити Головне народне училище Київського намісництва, яке організує Комісія народних училищ імперії» [4, арк. 5]. Консисторія (у 1789–1832 рр. називалася дикастерією), виконувала функції вищого колегіального органу Київської митрополії, надсилала укази в Собор про щасливе народження, обручення спадкоємців і членів царської родини, оголошення про відміну смертної кари 4 червня 1799 р., про успішний перехід О. В. Суворова через Альпи, інші військові перемоги та інше, про що треба було повідомляти парафіянам і всім присутнім [5, арк. 5].

Перший звіт про стан перевірки бібліотеки після скасування монастиря був у 1800 р. Протоієрей Іоанн Леванда надав новий реєстр книгам, бо старий треба було дописувати. За старим списком книги виявилися в наявності [6, арк. 25]. Підписав указ соборний ієромонах Анатолій. Правда в звіті не сказано зі скількох одиниць склався реєстр бібліотеки. В 1803 р. надійшов указ імператора за пропозицією обер–прокурора Святійшого Синоду О. М. Голіцина про те, що в монастирях можна мати історію Миколи Карамзіна [7, арк. 1].

З часом контроль держави за Софійським собором і за церковною організацією в державі посилювався. Можливо, це пов'язано з війною і прагненням обмежити витрати державного бюджету на утримання церкви. Так, указом імператора від 17 березня 1806 р. на пропозицію обер–прокурора князя О. М. Голіцина належало зробити доповідь про те, скільки залишилося за собором землі лугової, чи є на ній жителі, наскільки великий при соборі причет, чи є приватні будинки в церковнослужителів, скільки грошей збирається в соборі, скільки малолітніх

дітей у всіх церковнослужителів, якого вони віку, чи вони навчаються. А крім того, доправити каталоги книгам, які є в бібліотеці. Відповідальність за виконання наказу покладалась на дикастерію [8, арк. 3]. Власне, церковна організація була школою адміністративного управління в державі. Наказ було виконано за місяць [9, арк. 18]. Указ від 28 червня 1804 р. про видалення ченців назавжди від участі в соборній кружці мав на меті розмежувати доходи чорного і білого духовенства [10, арк. 6]. Крім того, на Києво–Софійський собор покладался обов'язок забезпечити прогонними грошима священників, дияконів і псаломщиків та їх дітей з Київської єпархії, які пішли добровільно на війну [11, арк. 6].

Значення Іоанна Васильовича Леванди для історії Києво–Софійського собору дуже велике. Його, як проповідника знали в багатьох куточках Російської імперії. Проповідь, як офіційна промова, яка відображала і політичні події, віру в державну владу, мораль на основі християнської віри, стала традицією для Києво–Софійського собору. Невдовзі після смерті Іоанна Леванди в червні 1814 р. його наступнику протоієрею Дмитрію Сигиревичу надійшов указ імператора від 15 серпня того ж року про обов'язковість виголошення проповідей на високоурочисті дні 8 вересня та Різдва Богородиці ключарю Стефану Семяновському – 22 липня, священнику Георгію Дейнекіну – 5 вересня, священнику Петру Алишевському – 12 грудня. Виголошувати проповіді треба було обов'язково в Києво–Софійському соборі, чи де звелить митрополит. Проповіді треба було мати власного написання, які б полягали у коротких повчальних притчах, відповідних до урочистих свят і щоб ніхто з них згідно духовного регламенту 23 пункту про провідників Слова Божого, не торкався ніяким чином роздумів з історії і не приводив непристойних прикладів. Текст проповіді мав заздалегідь бути представлений на вичитку другокурсному Києво–Братського училищного монастиря архимандриту і чи ректору Академії або Києво–Подільському благочинному протоієрею [12, арк. 41]. Цей наказ почали застосовувати до інших священників київських церков. Щороку до 1 січня консисторією затверджувався графік проповідей на наступний рік. Затверджений розклад перевірявся митрополитом, про що свідчать різними чорнилами і почерками вписане навпроти кожного свята прізвище священника та «виголосив», «виголосив у соборі». Найзмістовніші проповіді призначали виголосити в Києво–Софійському соборі у відповідний день. Їх підготовка потребувала знань. Це стало поштовхом священникам користуватися кафедральною бібліотекою і просити передплачувати періодичні видання коштом собору. Проповідництво в Києві після перемоги в Вітчизняній війні 1812 р., після проголошення Акту Священного Союзу 1815 р. дало крен до надмірного хвалення імператора. Невдовзі надійшов указ Олександра I від 27 жовтня 1816 р., в якому говорилося: «В останній мій проїзд по губерніях в деяких з них я змушений був слухати в промовах духовних осіб такі мені восхвалення, які приписувати можна єдиному Богу, бо лише від одного Бога і Спасителя відбувається всяке добро, і що людина яка б вона не була без Христа є одне зло. Отже приписувати мені славу і успіхи, де рука Божа була очевидною, заборонити» [13, арк. 100].

Наступним кроком упорядкування з одного боку і контролю з іншого, був указ, за яким заборонялося

в кафедральних соборах користуватися рукописними нотними зошитами, а тільки ірмологіями, виданими синодальними друкарнями. Перевірку цього робив корад'юнкт Київської митрополії єпископ Чигиринський Іриней (Фальковський) кожні два місяці [14, арк. 50]. Отже, треба було впорядкувати такого роду книги. 4 травня 1814 р. звільнився протоієрей Павло Алишевський, який був ключарем і завідував бібліотекою собору. На його місце призначили Дмитрія Сигиревича. Консисторія надіслала наказ, щоб перший здав церковне майно та бібліотеку, і була складена відомість для митрополита. Якщо, чого не виявиться, говорилося в розпорядженні, проти попереднього акту прийому – відповідальність за нестачу покладається на Іоанна Леванду, який не міг за ключарем добре наглядати. Речам, що попсовані чи несправні, треба скласти інший список. Це, чи не це стало причиною, але 26 червня 1814 р. Іоанна Леванди не стало. А 14 серпня 1814 р. надійшов указ [15, арк. 1] про реєстри бібліотеки. Саме завдяки цим описам, які регулярно надавалися до дикастерії, та тому, що священників зобов'язали готувати грамотні проповіді, бібліотека Києво–Софійського собору звернула на себе увагу і набула ваги, стала розвиватися, а не була додатком до ризниці, як раніше.

За протоієрея Петра Лебединцева графіки виголошення проповідей затверджувалися таким чином, що кожен священник мав готувати хоча б одну проповідь впродовж року. Виголошувалася така кожна неділю і кожен святковий день. Розклад складався з 85 промов за рік. На Різдва і Великдень слово мав сам Петро Лебединцев, а загалом все біле духовенство було залучене до цього розкладу, в тому числі: священник Кирилівських богоугодних закладів Іван Волков, протоієрей університетської церкви Назарій Фаворов, протоієрей Військової гімназії Павло Троцький, священник церкви Комітету арештантських рот Василій Марковський, ректор семінарії архимандрит Віталій (Іосифов), священник церкви Тюремного замку Михайло Черняхівський та ін. [16, арк. 5–8].

Про те, що священники мають бути освіченими, а свій рівень культури несуть у суспільство, розуміли навіть люди, далекі від церкви. Так, Київська археографічна комісія для розбору давніх актів в особі Михайла Судієнка, коли видала книгу «Літопис Гадяцького полковника Григорія Грабянки» у 1855 р., надіслала перші примірники до бібліотеки Київської духовної академії і Києво–Софійського собору. Ще раніше, в 1853 р. надіслала 2 томи «Літопису Величка», три томи «Пам'ятників, виданих комісією» [17, арк. 3].

Синод, через Київську духовну консисторію, також дуже вболівав за стан бібліотеки Києво–Софійського собору. Неодноразово перевірялася бібліотека на наявність богослужбових книг, виданих під впливом унії [18, арк. 2]. Книгозбірня Києво–Софійського собору використовувалася і учнями Києво–Софійського училища Київського училищного округу, яке утримувалося коштом церковних пожертв від церков єпархії (бо вчилися діти духовенства, в тому числі причту Софійського собору) [18, арк. 1].

На Софійський собор покладалася і обов'язки розсилки нотних ірмолоїв синодальних друкарень (500 екземплярів) по церквам єпархії накладним платежем у 1824 р. і Нових Завітів (609 штук) і Біблій (604 одиниці)

синодальних друкарень на прохання митрополита Євгенія (Болховітінова) [19, арк. 2–9].

Якщо монастирські бібліотеки поповнювалися за рахунок виморочного майна ченців, то Софійська бібліотека – за рахунок пожертв. Визначну роль у наповненні кафедральної бібліотеки відіграв митрополит Київський і Галицький Євгеній (Болховітінов). Разом з Миколою Петровичем Румянцевим, він був одним з відомих збирачів старовини і писемних пам'яток того часу. Преосвященний Євгеній передав свою бібліотеку Києво–Софійському собору всупереч правилам, бо будучи священоархімандритом Києво–Печерської лаври і одним з братії, мав віддати своє майно монастирю. Можливо, він вирішив, що білому духовенству вона потрібніше ніж ченцям.

Митрополит Євгеній, передаючи власне книжкове зібрання бібліотеці Софійського собору, ініціював 15 вересня 1827 р. її ревізію і передачу матеріальної відповідальності за бібліотеку протоієрею Михайлу Кучеровському під наглядом кафедрального протоієрея Калістрата Соколовського. У 1827 р. надійшов указ із дикастерії про здачу соборної бібліотеки Кучеровському. В акті прийому–передачі зазначалося, що бібліотека знаходилася з давніх часів до 1824 р. в північно–західному місці Києво–Софійського собору. Це місце вологе і навіть з вікна буває протікання дощу, від чого деякі книги намокли і не сушилися, багато років ніхто не дивився на бібліотеку. Коли у 1824 р. Калістрат Соколовський набув посади ключаря, за розпорядженням митрополита Євгенія дах і вікна полагодили, а бібліотеку перенесли в південну частину. Прілі книги поставили окремо від хороших, багато не виявилось після останнього перепису 1803 р., а багато було нових незаписаних. Мабуть, після смерті протоієрея Іоанна Леванди процес повної ревізії, що планувався в червні 1814 р., таки не провівся, бо звірка і передача бібліотеки у 1824 р. проводилася за каталогом 1803 р. всього переписаного і «измаранного». Не було акту звірки при передачі ні ключарем Алишевським, ні Сігіревичем, ні Сулимою, які відповідали за бібліотеку в період 1803–1824 рр. У звіті також говорилося, що з соборної бібліотеки видавали книги стороннім людям. З 1824 до 1827 р. коли на посаді ключаря був Калістрат Соколовський, сторонні книги видавати перестали. Був складений новий каталог [21, арк. 1].

Наступна звірка бібліотеки Києво–Софійського собору була за ключаря Тимофія Сухобрусова 23 червня 1831 р., який просив дозволу систематизувати бібліотеку і скласти новий каталог за зразком вищих духовних училищ [21, арк. 57].

За перебування на посаді ключаря собору й завідуючого бібліотекою Іоанна Скворцева у 1850 р. були затверджені правила користування бібліотекою [21, арк. 63]. У них говорилось, що бібліотека Києво–Софійського собору відкрита кожного місяця 1 чи 2 числа (тоді коли немає служби) з 9 до 12 годин. Бажаючи користуватися книгами повинні попрацювати з каталогами соборними, які зберігаються у записчика, і залишити вимоги на книги. На перше число наступного місяця замовлені книги будуть підготовлені. В книгу видачі записувалося прізвище отримувача, книга, її стан і дата. Книги видавалися на місяць користування, але якщо через місяць її ніхто не бажав взяти і вона в

доброму стані, термін можна було продовжити ще на місяць. Видавалися на абонемент тільки друковані книги, не багатотомні видання і не рукописи, але зазначалося, що такі багатотомники, як твори Іоанна Златоуста можна видавати, бо їх кілька видань. Якщо правила порушувалися і вчасно книги не поверталися, тоді ключар повідомляв благочинному і з порушника могли навіть утримувати жалування. Правда, коли книги приносили – ключар писав розписку і жалування повертали. Періодичні видання минулих років видавалися на абонемент так само, як і книги. Користуватися Софійською бібліотекою можна було київським священикам, а дяконам і причетникам з листом–клопотанням свого священика. Особам духовного звання, що жили за межами Києва, лише з клопотаннями, підписаними митрополитом [21, арк. 70–71].

Збереглися такі листи про надання дозволу користуватися бібліотекою собору М. І. Петрову, студентам Степану Голубеву, Федору Рождественському, Михайлу Богоявленському, Івану Малишевському, Павлу Розанову, протоієреям Назарію Фаворову, Василю Родіонову, Михаїлу Ілурідзе, з Імператорської публічної бібліотеки про надання гравюри Івана Щирського та ін. [21, арк. 56–77].

У 1875 р. кафедральний протоієрей Петро Лебединцев просив передати 15 портретів митрополитів у митрополичий дім, тому, що південна частина Собору, де зберігалася бібліотека, була дуже освітлена, і портрети олійними фарбами схильні до тріскання та псування [22, арк. 1].

Бібліотека Києво–Софійського собору багата на богослужбові книги. У 1885 р. було тільки 125 назв богослужбових книг видання від 1648 до 1877 р. [23, арк. 1–12], бо місячні мінеї московського видання у 12 книгах і не в одному екземплярі за 1768 і 1691 рр., а київського видання в 6 книгах за 1750 р. тільки Апостола було 7 видань, Служебника – 10 видань (всі київські), Часослова – 8 видань, Октоїха – 7 видань. Переважали, звісно, московські видання, але багато київських передруків. Це пояснюється тим, що при закритті церков, монастирів епархії їх книги надсилалися до бібліотеки Софійського кафедрального собору.

Релігійно–моральні читання для народу в церквах Києва рекомендувалося проводити священиками у недільні і святкові дні після служби в церквах, училищах, зокрема в Старому місті – у Софійському соборі, на Подолі – в Успенському соборі, на Новому Строєнні – в Троїцькій церкві, на Печерську – в Ольгинській церкві. Почати таку серію читань мав протоієрей П. Лебединцев, М. Богданов, А. Воскресенський, П. Подвисоцький, І. Малишевський та В. Певницький. Ведучим першого такого читання був благочинний Подільської церкви Ілля Екземпларський [24, арк. 1–3]. Недаремно 21 грудня 1889 р. Петру Лебединцеву, вітаючи з 70–річним ювілеєм київське духовенство вручило подяку, в якій говорилося, що будучи призваним займати перше місце серед білого духовенства на старшій кафедрі стародавнього руського міста він став видатним очільником, що існування наших епархіальних жіночих училищ і те добре становище, в якому вони перебувають на даний час тісно пов'язано з іменем Петра Лебединцева. Підписали вітальну подяку 15 протоієреїв, 34 священики [25, арк. 1–2]. А Одеське

товариство історії і древностей, за вчені праці з нагоди 70-річного ювілею, прислало йому атестаг і визнало його своїм членом [26, арк. 1].

Ще одним чинником розвитку бібліотеки Софійського собору, було відкриття митрополитом Філаретом (Амфітеатровим) на власні кошти в 1839 р. в одному з корпусів митрополичого дому Другого київського повітового училища для дітей-сиріт [27, арк. 70]. Ректором цього училища призначено ієромонаха Євгенія [28, арк. 37]. Митрополит Філарет відрізнявся ортодоксальністю і непохитністю віри. Побоюючись, що релігійна думка вихованців семінарії може набути хибного напрямку внаслідок некорисного читання, він проглянув усі книжки, що знаходилися в семінарській бібліотеці, відібрав некорисні і зробив у 1851 р. розпорядження: «Запечатати їх печаткою семінарського правління і не давати нікому читати» [27, арк. 20]. Він негативно ставився до філософських наук. Власну бібліотеку святоотецьких книг владика Філарет також заповів Київській духовній семінарії, за якою визнавав чільну роль у підготовці священників, а вони в свою чергу, мають йти до пастви сильні духом православним. Серед його книг твори Максима Ісповідника, Симеона Нового Богослова, Варсануфія і Іоанна, Федора Студита, Ісаака Сірина та інших [27, арк. 73]. Стосовно церковного співу митрополит Філарет 21 жовтня 1852 р. дав розпорядження слідувати за хорами, щоб тільки синодальних друкарень Ірмолої були в церквах і не вживали різних народних піснеспівів. Виконання наказу покладалося на благочинних. Конфісковані Ірмолої передали до бібліотеки Собору [29, арк. 8–9].

Кроком до впорядкування церковних і монастирських бібліотек було розпорядження митрополита Московського Філарета (Дроздова) у 1853 р. про удосконалення способів зберігання в церквах, монастирях, ризницях соборних старожитностей і бібліотек. В ньому говорилося, що все нерухоме майно треба звести в два описи: головний і додатковий. Жодна річ чи книга законними причинами не може бути з церковної ризниці чи бібліотеки взята інакше, як за рішенням Святійшого Синоду чи єпархіального архієрея. При цьому в описі робиться відмітка, кому і куди ця річ дається. Для збереження рукописів в описі робилася відмітка про час написання, кількість аркушів, якщо в рукописі – кілька творів, вони мають бути зазначені в описі. На кожному рукописі чи старовинній книзі під останнім рядком першого листа робиться відмітка, наприклад, «належить Великому Успенському собору і 1852 р.». Такий же напис має бути повторений на десятому і двадцятому аркуші. Ці підписи мають слугувати непорушним захистом церковного майна. Де б не з'явилася книга з таким написом, її треба повернути до церкви, якій належить. Опис книгосховища треба складати за такою схемою: 1. Рукописи на пергаменті; 2. Рукописи на папері; 3. Друковані книги Священного Писання; 4. Богослужбові книги; 5. Твори святих отців; 6. Інші книги духовного змісту; 7. Книги історичні; 8. Грамоти і старовинні акти; 9. Господарчі документи; 10. Казначейські білети та облігації [30, арк. 44–45].

Указом Святійшого Синоду від 31 грудня 1856 р. не задовольнили прохання парафіян Купятицької церкви про повернення Києво-Софійським собором ікони Божої Матері Купятицької від 20 липня 1852 р., оскільки ікона

належала монастирю, а не парафіяльній церкві, а друга причина – та що богомольці Києво-Софійського собору звикли її бачити [31, арк. 34–35, 59]. Ключарі докладали всіх зусиль до збереження соборного майна.

Значним джерелом надходжень спочатку до ризниці, а пізніше до бібліотеки Києво-Софійського собору була конфіскація книг з церков і монастирів Київської єпархії, які були надруковані під впливом унії, внаслідок розпорядження 3 вересня 1852 р. За яким принципом забирали книги з церков – невідомо, але надійшло багато. Переважно Требники невідомо яких років, бо не вказували. Благочинний Чубинський передав 42 книги з підвідомчих церков Київської єпархії, де вказав рік видання – усі XVIII ст. – з 1733 по 1784 рр. також переважно Требники і Службеники. Від благочинного Радзимовського – 5, від Бордичевського – 26, від Лободовського – тюк №115, від благочинного Бутовського – тюк №99, благочинного Андрієвського – тюк №145, благочинного Белевича – 5 книг і т.д. Усього надійшло 82 книги і 3 тюки. 44 книги залишилися у Київській духовній консисторії [32, арк. 5–8]. 38 з 44 книг Київська духовна консисторія передала до Києво-Софійського собору. Загалом, усі матеріальні цінності київської єпархії надсилали до Києво-Софійського кафедрального собору. Це стосувалося ікон, що обновилися, книг, інших речей.

22 вересня 1876 р. до Софійського собору надійшов указ Консисторії про те, що ікони, які малюються у Києві в Печерській живописній майстерні та ікони, зроблені приватними майстрами, повинні проходити цензуру перед продажем. Надання дозволів на продаж ікон в Києві покладалося на Софійський кафедральний собор, який мав організувати Комітет з кафедрального протоієрея, ключаря і протоієрея Василя Каменського з приєднанням до них учителя іконопису Київської семінарії священника Іосифа Жолтоновського. Комітет мав виготовити печатку, яку ставив на сургуч на перевірених іконах [33, арк. 39–40].

У вересні 1877 р. Петро Лебединцев просив дозволу повної ревізії бібліотеки і ризниці собору після смерті ключаря Миколи Оглобліна тому, що вона містить у своєму складі 695 рукописів і 1500 назв книг, і що не було звірки у 1863 р., коли він вступив у обов'язки ключаря після смерті Іоанна Скворцева. Дозвіл, звісно, був наданий [34, арк. 9].

Бібліотека Києво-Софійського собору має колекцію на престольних богослужбових книг. Це пов'язано з тим, що сюди надходили книги з усіх скасованих у 1786 р. монастирів, потім при закритті церков, часто подаровані вищими світськими і духовними особами імперії. Оправи цих на престольних Євангелій – найкращі зразки мистецтва оправи і золотарства, емалей та ін. В описі майна Подільської Богословської церкви, закритої у 1803 р. вказано 12 на престольних Євангелій, 12 портретів, 27 церковних книг в лист, 7 в четверть, 8 в осьмушку (це розмір книг) і 20 службових. Тоді ж був складений окремий список з 11 Євангелій, 17 службових книг [34, арк. 16–18].

Після визвольних змагань в Україні в 1921 р. до Києва переїхав з Харкова професор Ф. І. Шмідт, який організував Софійську комісію Всеукраїнської академії наук для дослідження і охорони Софійського собору. Ця комісія планувала підготувати наукову працю,

планувалося навіть зробити це видання міжнародним, але плани залишилися тільки планами через нестачу коштів.

Співробітник Київського губернського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини Федір Морозов, у 1921 р. взяв на облік бібліотеку Софійського собору. Ось, що він писав, зокрема у звіті: «Виявилось, що не вистачає 64 номерів книг, частина втрачена або взяті для наукової роботи, але не повернуті до цього часу. Виявилось дві полиці книг, зовсім не вписаних в каталог. Це грамоти кількістю (нерозбірливо) плани і фотографії. В цілому бібліотека в зразковому порядку, порівняно з іншими церковними бібліотеками. Крім книг в бібліотеці виявилися справи архіву Святої Софії, до якої відносилася канцелярія Київського митрополита. Так як справи архіву сильно (нерозбірливо) довелося їх прийняти зв'язками, а розбір і опис відкласти. Приміщення, як архівне, так і бібліотека цілком відповідає зберіганню в ньому названих скарбів, вимагає лише невеликого ремонту вікон, а саме заклеювання, і шпаклівки частини купольного склепіння, пробитого через дах снарядом. Для перебування бібліотеки приміщення придатне. Наразі я зайнятий складанням додаткового каталогу. Було б бажаним надрукувати хоча б на машинці каталог бібліотеки в 2-х екземплярах» [35, арк. 204–205]. Разом з тим, Ф. М. Морозов надіслав особам, які тримали книги вдома, прохання їх повернути.

У 1930 р. бібліотека перебувала вже у митрополичому домі в 3 кімнатах: 1 кімната – 5 шаф рукописів (по 5 полиць), 6 шаф стародруків, стіл і портрет митрополита Євгенія; 2 кімната – 12 шаф старих та нових книг, 2 вітрини з документами та крісло митрополита Євгенія; 3 кімната – 8 шаф журналів і серед них 1 шафа стародруків [36, арк. 2].

25 травня 1931 р. було прийнято рішення про перевезення Києво-Софійської бібліотеки до основного приміщення Всенародної бібліотеки України по вул. Володимирській 62. Перевозили три відділи: книгосховище, відділи рукописів і стародруків. Було вирішено, що Софійська збірка буде зберігатися як окрема колекція (тобто, як частина Софійського заповідника), причому, колекція рукописів переховується в окремих шафах, друковані книги (старі і нові) переховуються на першому поверсі книгосховища і перебувають у завідуванні відділу стародруків. Відділ не має права порушити цілісність колекції, проте внутрішні перегрупування книжок дозволяються. Прийняли книги від Уас. Гавр. Павелка-Черського 30 травня 1931 р. Отримав Б. І. Зданевич, Г. І. Коляда, Е. П. Долковський, Н. У. Геппенер. Рукописи також перевезли до нового будинку ВБУ на вул. Володимирській 62 (1 підвода) [36, арк. 1]. А на території Софії був створений Державний архітектурно-історичний заповідник (5 га) у 1934 р.

Наразі Бібліотека Києво-Софійського кафедрального собору зберігається у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як окрема колекція у кількості 1863 одиниці. Найдавнішою частиною колекції є та, що успадкована від монастиря у 1786 р. Це переважно книги отців церкви латиною. Найбільші особові бібліотеки у її складі – це бібліотеки таких відомих ієрархів церкви як митрополита Московського і Калузького Тимофея

(Щербацького), митрополита Київського Варлаама (Ясинського), єпископа Ростовського Афанасія (Вольховського), митрополита Київського Іоасафа (Кроковського), письменника, архимандрита Києво-Микільського монастиря Антонія (Радивилівського), митрополита Євгенія (Болховітінова). Є серед стародруків Софійської бібліотеки книги з есклібрисами Іларіона Мигури, Івана Ольшанського, Симона Костановського, Ієремії Бісецького та ін. Частина Софійської колекції представлена книгами XIX ст. Це збірники документів і постанов Святійшого Синоду та уряду, що стосуються питань парафіяльного життя держави. Комплекти релігійних періодичних видань представлені переважно місцевими газетами та академічними журналами. Як окрема частина у складі кафедральної бібліотеки збереглися книги з Києво-Софійського духовного училища. Ще частина колекції перебуває у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ. Унікальні видання з колекції Софійського кафедрального собору представлені у збірниках інкунабул і палеотипів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Загалом бібліотека Софійського кафедрального собору – це додаткове джерело знань з історії України.

Список використаних джерел

1. Орловский П. Св. София Киевская ныне Киево-Софийский собор. – Киев: Тип. С. В. Кульженко, 1901. – 74 с.
2. Петров Н. И. Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве. Вып.3. Библиотека Киево-Софийского Собора. – Москва: Университетская тип. 1904. – 372 с.
3. Евгений (Болховитинов). Описание Киево-Софийского собора и киевской иерархии. – Киев: в типографии Киево-Печерской лавры, 1825.
4. Царский указ Синоду о содержании архиерейских домов и монастырей в Малой России 1786 г. // Державний архів м. Києва. – Ф.3. – Оп.1. – Спр.7.
5. Указы Киевской духовной дикастерии Киево-Софийскому собору за 1799 г. // Там само. – Спр.16.
6. Указы Киевской духовной дикастерии за 1800 г. // Там само. – Спр.17.
7. Указы протоиерея Иоанна Леванды за 1804 г. // Там само. – Спр.25.
8. Указы Киевской духовной дикастерии за 1805 г. // Там само. – Спр.29.
9. Реестр исходящих бумаг за 1806 г. // Там само. – Спр.31.
10. Указы Киево-Софийскому собору за 1805 г. // Там само. – Спр.40.
11. Указы Киевской духовной дикастерии за 1802 г. // Там само. – Спр.20.
12. Указы Киевской духовной дикастерии за 1807–1818 гг. // Там само. – Спр.34.
13. Там само. – Арк.50.
14. Рапорт об увольнении Ольшевского и передаче всего имущества Собора // Там само. – Спр.47.
15. Переписка с Временной комиссией для разбора древних актов с Софийской библиотекой // Там само. – Спр.142.
16. Указы Киево-Софийскому собору за 1852 г. // Там само. – Спр.138.
17. О выписке книг из Московской Синодальной типографии // Там само. – Спр.135.
18. О содержании Киево-Софийского училища // Там само. – Спр.350.
19. Указы Киево-Софийскому собору за 1824 г. // Там само. – Спр.65.
20. Указы Киево-Софийскому собору за 1825 г. // Там само. – Спр.66.

21. Інститут рукопису НБУВ. – Ф.233. – №6.
 22. О переносе из библиотеки Софийского собора 15 портретов митрополитов киевских в Софийский митрополичий дом // Державний архів м. Києва. – Ф.3. – Оп.1. – Спр.225.
 23. Реестр богослужбных книг Киево–Софийского собора // Там само. – Спр.303.
 24. О религиозно–нравственных чтениях в Софийском соборе // Там само. – Спр.294.
 25. О преподношении адреса П. Лебединцеву // Там само. – Спр.332.
 26. Атеатат П. Лебединцева // Там само. – Спр.338.
 27. Ефрем (Кицай). Митрополит Киевский Филарет (Амфитеатров) 1779–1857. Его жизнь и пастырское служение. – Киев: Издательство «Благовест», 1999. – 128 с.
 28. Указы Киево–Софийскому собору за 1839 г. // Державний архів м. Києва. – Ф.3. – Оп.1. – Спр.110.
 29. Указы Киево–Софийскому собору за 1852 г. // Там само. – Спр.138.
 30. Указы Киево–Софийскому собору за 1857 г. // Там само. – Спр.152.
 31. Указы Киево–Софийскому собору за 1881–1882 гг. // Там само. – Спр.278.
 32. Указы Киево–Софийскому собору за 1876 г. // Там само. – Спр.235.
 33. Указы Киево–Софийскому собору за 1877 г. // Там само. – Спр.240.
 34. Опись имущества Собора за 1803 г. // Там само. – Оп.2. – Спр.5.
 35. Щеглов Г. Э. Хранитель. Жизненный путь Федора Михайловича Морозова. – Минск: ВРАТА, 2012. – 366 с.
 36. Інститут рукопису НБУВ. – Ф.33. – №2979 Доповідна записка про обслідування бібліотеки Софійської філії та акти про передачу бібліотеки до ВБУ 1931–1932.

References

1. Orlovskij P. Sv. Sofija Kievskaja nyne Kievo–Sofijskij sobor. – Kiev: Tip. S. V. Kul'zhenko, 1901. – 74 s.
 2. Petrov N. I. Opisanie rukopisnyh sobranij, nahodjashihhsja v gorode Kieve. Vyp.3. Biblioteka Kievo–Sofijskogo Sobora. – Moskva: Universitetskaja tip. 1904. – 372 s.
 3. Evgenij (Bolhovitinov). Opisanie Kievo–Sofijskogo sobora i kievskoj ierarhii. – Kiev: v tipografii Kievo–Pecherskoj lavry, 1825.
 4. Carskij ukaz Sinodu o sodержanii arhierijskikh domov i monastyrej v Maloj Rossii 1786 g. // Derzhavnyj arhiv m. Kyjeva. – F.3. – Op.1. – Spr.7.
 5. Ukazy Kievskoj duhovnoj dikasterii Kievo–Sofijskomu soboru za 1799 g. // Там само. – Спр.16.
 6. Ukazy Kievskoj duhovnoj dikasterii za 1800 g. // Там само. – Спр.17.
 7. Ukazy protoiereja Ioanna Levandy za 1804 g. // Там само. – Спр.25.
 8. Ukazy Kievskoj duhovnoj dikasterii za 1805 g. // Там само. – Спр.29.
 9. Reestr ishodjashhix bumag za 1806 g. // Там само. – Спр.31.
 10. Ukazy Kievo–Sofijskomu soboru za 1805 g. // Там само. – Спр.40.
 11. Ukazy Kievskoj duhovnoj dikasterii za 1802 g. // Там само. – Спр.20.
 12. Ukazy Kievskoj duhovnoj dikasterii za 1807–1818 gg. // Там само. – Спр.34.
 13. Там само. – Ark.50.
 14. Raport ob uvol'nenii Ol'shevskogo i peredache vsego imushhestva Sobora // Там само. – Спр.47.
 15. Perepiska s Vremennoj komissiej dlja razbora drevnih aktov s Sofijskoj bibliotekoj // Там само. – Спр.142.
 16. Ukazy Kievo–Sofijskomu soboru za 1852 g. // Там само. – Спр.138.
 17. O vypiske knig iz Moskovskoj Sinodal'noj tipografii // Там само. – Спр.135.
 18. O sodержanii Kievo–Sofijskogo uchilishha // Там само. – Спр.350.
 19. Ukazy Kievo–Sofijskomu soboru za 1824 g. // Там само. – Спр.65.

20. Ukazy Kievo–Sofijskomu soboru za 1825 g. // Там само. – Спр.66.
 21. Institut rukopisu NBUV. – F.233. – №6.
 22. O perenose iz biblioteki Sofijskogo sobora 15 portretov mitropolitov kievskih v Sofijskij mitropolichij dom // Derzhavnyj arhiv m. Kyjeva. – F.3. – Op.1. – Spr.225.
 23. Reestr bogoslužebnyh knig Kievo–Sofijskogo sobora // Там само. – Спр.303.
 24. O religiozno–nравstvennyh chtenijah v Sofijskom sobore // Там само. – Спр.294.
 25. O prepodnoshenii adresa P. Lebedincevu // Там само. – Спр.332.
 26. Atestat P. Lebedinceva // Там само. – Спр.338.
 27. Efreim (Kicaj). Mitropolit Kievskij Filaret (Amfiteatrov) 1779–1857. Ego zhizn' i pastyrskoe sluzhenie. – Kiev: Izdatel'stvo «Blagovest», 1999. – 128 s.
 28. Ukazy Kievo–Sofijskomu soboru za 1839 g. // Derzhavnyj arhiv m. Kyjeva. – F.3. – Op.1. – Spr.110.
 29. Ukazy Kievo–Sofijskomu soboru za 1852 g. // Там само. – Спр.138.
 30. Ukazy Kievo–Sofijskomu soboru za 1857 g. // Там само. – Спр.152.
 31. Ukazy Kievo–Sofijskomu soboru za 1881–1882 gg. // Там само. – Спр.278.
 32. Ukazy Kievo–Sofijskomu soboru za 1876 g. // Там само. – Спр.235.
 33. Ukazy Kievo–Sofijskomu soboru za 1877 g. // Там само. – Спр.240.
 34. Opis' imushhestva Sobora za 1803 g. // Там само. – Оп.2. – Спр.5.
 35. Shhegl'ov G. Je. Hranitel'. Zhiznennyj put' Fedora Mihajlovicha Morozova. – Minsk: VRATA, 2012. – 366 s.
 36. Instytut rukopysu NBUV. – F.33. – №2979 Dopovidna zapyska pro obsliduvannja biblioteki Sofijs'koi' filii' ta akty pro peredachu biblioteki do VBU 1931–1932.

Zaiets E. V., candidate of historical sciences, researcher Vernadsky National Library of Ukraine (Ukraine, Kyiv), lena_zaiets@ipnet.ua

Library of the Kiev–Sofia Cathedral: the history of formation and the present state

The history of the Kyiv–Sofia Cathedral's library's formation from the foundation of the monastery for Petro Mohyla, its' transformation into the cathedral library to the closure and transfer to the National Library of Ukraine is researched in this article. Attention is paid to ways of its filling, peculiarities of material liability for the purpose of better preservation, introduction of rules of use and attempts to systematize. In addition, we have considered the conditions, which were applicable to the book collection that was transferred to the National Library of Ukraine. The composition of the library is revealed. The oldest part, which was inherited from the monastery in 1786 – this is mainly Latin books of the church's fathers. The largest personal libraries in its composition including Timothy (Shcherbatsky), Varlaam (Yasinsky), Ioasaph (Krokovsky), Eugenij (Bolhovitinov). Local newspapers and academic journals mainly represent sets of religious periodicals. Large collections of confiscated liturgical books were collected during the 19th and early 20th centuries throughout the diocese.

Keywords: library of Sofia Cathedral, library of Mezhygorsky Monastery, books from Kiev–Sofia Spiritual School, key holder of the cathedral.

УДК 130.1

Заторський о. Н.,
 докторант богослов'я в університеті м. Фрібур
 (Швейцарія), o_nazarij@yahoo.de

МАЛОЗРОЗУМЛІ Й РІДКОВЖИВАНІ СЛОВА «ПОСЛАННЯ МИСАІЛА» ТА ЇХНЯ ЕТИМОЛОГІЯ

Хоча деякі малозрозумлі слова «Послання Мисаїла» вже були пояснені раніше, та грамота й досі служить джерелом вельми цікавих знахідок. Головна увага в цьому дослідженні присвячена тим словам із послання, які в минулому стали причиною численних хибних теорій та інтерпретацій,